

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

УДК 371.4 (075.32)

Лі Лань

ПРИНЦИП СПІВВІДНОШЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ТА РАЦІОНАЛЬНО-ЛОГІЧНОГО В ХУДОЖНЬОМУ СПРИЙНЯТТІ

У статті обґрунтовано принцип співвідношення емоційного та раціонально-логічного в художньому сприйнятті. Встановлено, що для більшості вчених характерний підхід до процесу художнього сприйняття як до складного пізнавального акту, включаючи емоційний та раціонально-логічний компоненти. Співвідношення їх ролі в пізнавальному процесі обумовлюється характером установки, тобто тим, який підхід до пізнання художнього явища обере суб'єкт. Визначено, що емоційна і раціонально-логічна сторони процесу художнього сприйняття розрізняються за своєю природою і за ступенем передбачених завдань. Емоційна частина обумовлена специфікою емоційно-пізнавальних актів, вона будується на сприйнятті відносин, а раціонально-логічна визначається специфікою інтелектуальних шляхів пізнання. Обґрунтовано, що раціональна сторона художнього сприйняття менш значуща і пригнічується емоційної. Раціонально-розумові процеси сприймають упорядкуванню емоцій у процесі художнього сприйняття.

Ключові слова: *музика, пізнання, раціональне, логічне, співвідношення, художнє сприйняття, емоції.*

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується зміною її концептуальних засад, що передбачає утвердження мистецтва як вагомого чинника у галузі педагогічних знань, своєрідного регулятивного інструменту впливу на становлення особистості. Саме з мистецтвом пов'язуються перспективи гуманізації освіти, ствердження нових ідеалів розвитку художньої культури суб'єкта навчання, реалізації інноваційних принципів в педагогічному процесі, орієнтованих на вдосконалення здатності особистості бачити, відчувати, споглядати. В зв'язку з цим, важливим завданням мистецької освіти є виявлення і врахування у навчальному процесі індивідуальності художнього сприйняття, що зумовлює внутрішні особливості особистісного осягнення смислу твору.

Мета статті – науково обґрунтувати принцип співвідношення емоційного та раціонально-логічного в художньому сприйнятті.

Питання про співвідношення емоційного та раціонально-логічного в художньому сприйнятті вже довгий час знаходиться в сфері інтересів багатьох вчених. Психологи (Л.Виготський, Г.Костюк, Б.Теплов, П.Якобсон та ін.) вивчають дану проблему в контексті пізнавальної діяльності особистості, мистецтвознавці (В.Медушевський, Є.Назайкінський, С.Рапопорт та ін.) – з позицій цілісного сприйняття художнього твору, представники мистецько-педагогічної галузі (В.Рева, О.Ростовський, О.Рудницька та ін.) пов'язують це питання із здатністю до естетичної оцінки творів. Не зважаючи на багатозначність поглядів, для більшості з вчених характерний підхід до процесу художнього сприйняття як до складного пізнавального процесу, що включає емоційний та раціонально-логічний етапи.

На переконання П.Якобсона, емоційні і раціонально-логічні мислиневі операції, переслідуючи загальну ціль, багато в чому єдині і неподільні в процесі пізнання мистецтва, настільки ж багатогранному, як і оточуюча його дійсність. В пізнанні мистецтва беруть участь всі сторони людської психіки, серед яких можуть бути виокремлені емоційні і раціональні фактори. Співвідношення їх ролі в пізнавальному процесі обумовлюється характером установки, тобто тим, який підхід до пізнання художнього явища обере суб'єкт [9]. На думку Є.Назайкінського, навряд чи доцільно при характеристиці цілісного пізнавального акту виокремлювати емоційний та раціональний етапи. Скоріше мова повинна йти про дві сторони художнього пізнання, які тісно пов'язані і взаємодоповнюють одна одну. Тому виокремлення в якості першого етапу емоційного відношення і перетворення раціональних мислиневих операцій в його наступне освоєння декілька спрощують сутність явища [3].

Варто відзначити, що емоційна та раціонально-логічна сторони процесу художнього сприйняття багато в чому різняться за своєю природою та за ступенем передбачених завдань. Емоційна частина обумовлена специфікою емоційно-пізнавальних актів, вона будується на сприйнятті-відносин, а раціонально-логічна визначається специфікою інтелектуальних шляхів пізнання. Крім того, задачі, що виникають в процесі раціонально-логічного освоєння художньої дійсності, мають чіткий і цілеспрямований характер. Полягають вони у зборі конкретних відомостей, фактів, групуванні і класифікації їх при встановленні об'єктивних закономірностей сприйманого предмету або художнього явища. Проте, на переконання Г.Костюка, досягнути всю красу художнього зісту шляхом тільки раціонально-логічних умовиводів, практично неможливо. Для цього необхідний емоційний шлях пізнання, який не може протистояти раціонально-логічному, але дає можливість значно розширити коло людських знань, побачити художнє в усьому різноманітті. Емоційний підхід не передбачає детального вивчення об'єкта. Він ґрунтується на вибірковому, суб'єктивному сприйнятті об'єкту, тобто виділяється тільки те, що для суб'єкта має особливе значення [2, с. 50].

В.Белінський, характеризуючи процес художнього сприйняття, виділяв у ньому дві стадії: «захват» – безпосереднє емоційне сприйняття художнього образу і «художню насолоду» – осмислення пробуджених «захопленням» переживань. Розрізняючи у часі процес художнього сприйняття, В.Белінський виділяв у ньому емоційну сторону досягнення художнього образу, за якою слідує інтелектуальна. З цього приводу він писав: «Поезія спочатку сприймається серцем, а вже потім передається голові» [1, с.114]. Стадію «захвату» в процесі художнього сприйняття В.Белінський вважав основною, а стадію «художньої насолоди» – визначеним наслідком, результатом стадії «захвату». Разом з тим, на переконання вченого, раціонально-логічний момент в засвоєнні емоційної сутності художнього образу, зберігаючи свою допоміжну роль як одного із засобів подальшого розвитку і збагачення почуттів, не порушує емоційну логіку музичних уявлень, але в засвоєнні художнього він обов'язково присутній. Такий підхід вченого до процесу художнього сприйняття, при безумовній перевазі емоційного, до теперішнього часу представляє великий науковий інтерес.

В річищі сказаного знаходиться робота М.Сапарова «Художній твір як структура», в якій висловлені цікаві думки щодо процесу емоційно-раціонального сприйняття художнього образу. Вважаючи структуру художнього твору багатоскладовою «єієрархію структур», автор поділяє її на: шар матеріального (об'єкта безпосереднього чуттєвого сприйняття), шар предметно-уявного, шар образної репродукції, шар предметно неуявного, шар художнього значення. За переконаннями автора, дана схема є узагальненою характеристикою художніх структур різних видів мистецтва, де ця «багат шаровість виявляється по-різному». Але співвідношення емоційного і раціонально-логічного в структурі художнього твору, за схемою М.Сапарова, відчувається достатньо чітко: кожний шар підпорядковується закономірностям емоційного сприйняття, і разом з тим, неможливий без раціонально-логічних мислиневих операцій [6].

Значення раціонально-логічної складової художнього сприйняття розкривається в статті В.Єдліна «Формування у школярів сприйняття цілісного художнього твору». Автор переконує, що для адекватного художнього сприйняття твору необхідно виокремлювати різні його елементи, текстові структури, і встановлювати між ними смислові контекстні відношення так, щоб вони разом склали цілісне уявлення про музичний твір. Як відомо, текстові елементи художнього твору (в музиці це окремі фрази або окремі музичні цитування, використані автором) поза тим чим іншим контекстом не несуть на собі художнього смислу і самі по собі є не зрозумілими, проте не визивають ускладнень при сприйнятті художнього змісту. Складаючись в цілісний художній твір, ці елементи набувають нового додаткового смислу, взаємозбагачуючи один одного. Тому, вважає В.Єдлін, при дослідженні художнього сприйняття першочерговим постає проблема організації та осмислення матеріалу, його інформаційно-значущих текстових елементів в межах цілісного художнього твору [8, с. 41-50].

Аналіз наукових праць дозволив констатувати, що раціонально-логічний елемент музичної інформації для всіх слухачів один. Він є узагальненим склепінням найбільш загальних музичних правил, знання яких необхідні для сприйняття музики. Як результат узагальненої мислиненової діяльності тих, хто був пов'язаний з музикою, раціонально-логічний елемент може бути не тільки переданий в звуках, але й відтворений за допомогою слова, відображений на схемі тощо. При цьому, на яких би рівнях музичного сприйняття раціонально-логічний момент не проявлявся – при усвідомленні загальних закономірностей музичного мистецтва, розшифруванні його змісту, визначенні характеру музичних побудов, специфічних особливостей його частин, тем, логіки взаємовідносин інтонацій, – він зберігає єдину для всіх універсально-логічну обумовленість, практичну цінність і можливість бути перекладеним на інші канали інформаційності.

На підтвердження сказано проаналізуємо міркування В.Остроменського, викладені у роботі «Сприйняття музики як педагогічна проблема». Автор вважає, що для сприйняття полонезу Ля-бемоль мажор Ф.Шопена в ньому необхідно виокремити ряд доступних раціонально-теоретичному освоєнню елементів: основний музичний розмір $\frac{3}{4}$, трьох частинну форму, яка, на відміну від інших полонезів Ф.Шопена ускладнена за рахунок інтродукції, коди і найбільш розвиненої середньої частини. В інтродукції свідомість слухача фіксує все зростаючу звучність висхідних гам з чітко вираженим акцентуванням акордів, що сприймає підготовці до сприйняття головної тональності. В інтродукції стрімко змінюється гармонія на основі повторюючогося в басу звуку – домінантного органного звуку. Середній епізод полонезу, написаний в мажорі, органічно узгоджується з основною тональністю ля-бемоль мажор, що завершує першу частину полонеза. Автор зауважує, що подібне виокремлення раціонально-логічних відомостей у сприйнятті музики багато в чому штучно. Ізольована їх характеристика пробуджує відчуття недовомовленості, незавершеності, в зв'язку з чим зникає одна з основних переваг раціональних відомостей – їх улітарна доцільність. «До чого вони, якщо у повідомленні відсутнє головне – заснована на емоціях естетична сутність музичного змісту» – зазначає В.Остроменський [4, с. 66].

Аналіз наукової літератури та практичної діяльності дозволив констатувати, що в порівнянні з іншими видами мистецтв, раціональна сторона музичного сприйняття менш значуща, вона фактично пригнічується емоційною. Роль музичних елементів, розрахованих на раціонально-логічне сприйняття, по суті, допоміжна: вони є одним із засобів пробудження і збагачення емоцій, що знаходять своє втілення у фіксації музики – в нотному записі. Таким чином, раціонально-мислинєві процеси тільки сприймають упорядкування емоцій в процесі художнього сприйняття. «Вважаючи емоції основним провідником музичної змістовності, не можна забувати, що художнє сприйняття є пізнавальним актом, неможливим без раціонально-логічних мислинєвих операцій – наголошував Б.Теплов. – Сприйняття музики йде через емоції, але емоціями не закінчується. В музиці ми через емоції пізнаємо світ. Музика є емоційним пізнанням» [7, с. 23].

Загально визнано, що характер раціоналістичних відомостей про музику, втілений у нотному запису. Особливо переконливо це відчувається на прикладі партитури. Будучи тільки раціональною схемою, вона не може відобразити всього багатства музично-естетичного змісту, що в завершеному вигляді існує лише в звучанні і є неповторним. Партитура також не може передбачити якості диригента, актустичні можливості залу та інші фактори, що впливають на сприйняття музики. Настільки ж допоміжною є роль раціоналістичного елемента при безпосередньому сприйнятті музики, хоча в цьому процесі він завжди присутній як фактор своєрідного упорядкування емоцій, що виникають під впливом музики.

При перекладі музичного змісту на мову, що оперує іншими символами (наприклад мова людини), емоційна сутність музично-естетичної інформації пропадає, оскільки в ній знищується основне – емоційна наповненість музичних символів, що пробуджують почуття при безпосередньому сприйнятті музики. Зберігшийся в перекладі зміст музичного твору набуває раціональний, невпізнанно збіднілий характер, адже він «втратив головне –

емоційну праваблівість, яка є основним засобом осягнення естетичного змісту музичних образів» [4, с. 67].

Аналіз педагогічно-просвітницької практики свідчить, що не дивлячись на величезні змістові багатства людської мови, їх явно не вистачає для відтворення змісту музичного твору, і навіть вживання яскравих мовних обертів, словосполучень, мальовничих метафор не приносить бажаного результату. Це пояснюється тим, що безмежна різноманітність емоцій, емоційних відтінків, нюансів, відображених засобами музичної виразності, за своїми якісними і кількісними показниками багато в чому перевершують будь-який засіб словесного тлумачення. В зв'язку з цим доречно нагадати відомий вислів М.Римського-Корсакова «Музика настільки точно і виразно передає настрої, що іноді і навіть досить часто по-справжньому не вистачає слів для опису і викладення цього настрою» [5, с.78].

Наведені міркування дають можливість зрозуміти внутрішню організацію художнього сприйняття, в основі якої розвинена у суб'єкта здатність осягнути і оцінити, емоційно пережити і осмислити те, що сприймається. У процесі художнього сприйняття важко вказати межу, за якою образно-емоційне переживання переходить в інтелектуальну роботу свідомості. Отже, художнє сприйняття характеризується взаємодією перцептивних та інтелектуальних, чуттєвих і раціональних, репродуктивних і творчих, інтуїтивних і свідомих процесів.

Література

1. Белинский В.Г. Избранные произведения / В.Г. Белинский. – Том.2. – М., 1989. – 345 с.
2. Костюк О.Г. Сприймання музики і художня культура слухача / О.Г. Костюк. – К. : Наукова думка, 1965. – 117 с.
3. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия / Е.В. Назайкинский. – М. : Музыка, 1972. – 367 с.
4. Остроменский В.Д. Восприятие музыки как педагогическая проблема / В.Д. Остроменский. – Киев, «Музична Україна», 1975. – 195 с.
5. Римский-Корсаков Н.А. Музыкальные статьи и заметки. / Н.А.Римский-Корсаков – Т.1., – Спб, 1911. – 378 с.
6. Сапаров М.Г. Художественное произведение как структура / М.Г. Сапаров. – Л.: «Музыка», 1987. – 211 с.
7. Теплов Б. Психология муз способностей / Б.Теплов. – Том 1. – М., Просвещение. – 323 с.
8. Эйдлин В.И. Формирование у школьников восприятия целостного художественного произведения / В.И. Эйдлин // Вопросы психологии – №1. – 1984. – С.41-50.
9. Якобсон П.М. Психология художественного восприятия / П.М. Якобсон. – М. : Искусство, 1964. – 88 с.

References

1. Belinskiy V.G. Izbrannyye proizvedeniya / V.G. Belinskiy. – Tom.2. – M., 1989. – 345 s.
2. Kostyuk O.G. Spriymannya muziki i khudozhnya kultura slukhacha / O.G. Kostyuk. – K. : Naukova dumka, 1965. – 117 s.
3. Nazaykinskiy Ye.V. O psikhologii muzykalnogo vospriyatiya / Ye.V. Nazaykinskiy. – M. : Muzyka, 1972. – 367 s.
4. Ostromenskiy V.D. Vospriyatie muzyki kak pedagogicheskaya problema / V.D. Ostromenskiy. – Kiev, «Muzichna Ukrajinna», 1975. – 195 s.
5. Rimskiy-Korsakov N.A. Muzykalnye stati i zametki. / N.A.Rimskiy-Korsakov – T.1., – Spb, 1911. – 378 s.
6. Saparov M.G. Khudozhestvennoe proizvedenie kak struktura / M.G. Saparov. – L.: «Muzyka», 1987. – 211 s.
7. Teplov B. Psikhologiya muz sposobnostey / B.Teplov. – Tom 1. – M., Prosveshchenie. – 323 s.

8. Eydlin V.I. Formirovanie u shkolnikov vospriyatiya tselostnogo khudozhestvennogo proizvedeniya / V.I. Edlin // Voprosy psikhologii – №1. – 1984. – S.41-50.

9. Yakobson P.M. Psikhologiya khudozhestvennogo vospriyatiya / P.M. Yakobson. – M. : Iskusstvo, 1964. – 88 s.

В статье обоснован принцип соотношения эмоционального и рационально-логического в художественном восприятии. Установлено, что для большинства ученых характерен подход к процессу художественного восприятия как к сложному познавательному акту, включая эмоциональный и рационально-логический компоненты. Соотношение их роли в познавательном процессе обуславливается характером установки, то есть тем, какой подход к познанию художественного явления выберет субъект. Определено, что эмоциональная и рационально-логическая стороны процесса художественного восприятия различаются по своей природе и по степени предусмотренных задач. Эмоциональная часть обусловлена спецификой эмоционально-познавательным актом, она строится на восприятии отношений, а рационально-логическая определяется спецификой интеллектуальных путей познания. Обосновано, что рациональная сторона художественного восприятия менее значимая и подавляется эмоциональной. Рационально-мыслительные процессы способствуют упорядочению эмоций в процессе художественного восприятия.

Ключевые слова: музыка, познание, рациональное, логическое, соотношение, художественное восприятие, эмоции.

The article rightly value the principle of emotional and rational and logical in the artistic perception. It was found that most scientists Character approach to the process of artistic perception as a complex cognitive act that includes emotional and rational-logical components. Value their role in the cognitive process is conditioned by the nature of the installation, that is the approach to knowledge elect an artistic phenomenon. Determined that the emotional and rational and logical aspects of the process of artistic perception are different in nature and the degree envisaged objectives. The emotional part due to specific emotional and cognitive acts, it is based on the perception of the relationship, and rational-logical ways determined by the specific intellectual knowledge. Proved that the rational side of artistic perception less significant emotional and depressed. Rational-thought processes contribute to the ordering of emotions in the process of artistic perception.

Keywords: music, cognition, rational, logical, value, artistic perception and emotions.

УДК 371.134:37.036:78.071

Ван Лу

ФЕНОМЕН ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОСПРИЙНЯТТЯ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті представлено феномен художньо-естетичного світосприйняття як атрибут та як рівень художнього світогляду. Подається уточнення сутності художнього світогляду та місце в ньому художньо-естетичного світосприйняття. Показано, що відображення реалій у мистецтві зумовлює формування художнього світогляду, що є складним утворенням і виявляється як на рівні окремої творчої особистості, так і на художньо-стильових рівнях. Сучасний стан розвитку соціокультурного простору сприяв виявленню наступних типів художньо-естетичного світосприйняття: віртуальне; глобалізовано-полікультурне; особистісно-індивідуальне, естетичне.

Ключові слова: світогляд, художній світогляд, світосприйняття, художньо-естетичне світосприйняття, світоставлення та світовідчуття.